

KAZAN TATAR TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA TONLULAŞMA

Sonarisation in Kazan Tatar Turkish Dialects

Mehtap SUIÇER¹

¹ Arş. Gör. Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Elazığ, Türkiye, omehtap36@gmail.com, orcid.org/0000-0002-6451-0398

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

04.06.2024

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1495084

Anahtar Kelimeler

tonlulaşma, Kazan Tatar Ağızları, Orta Ağız, Mişer Ağızı, Sibiryaya Ağızı.

Keywords

sonarisation, Kazan Tatar Dialects, Middle Dialect, Mişer Dialect, Siberian Dialect.

ÖZ

Dilin kendi içindeki dinamikleri yahut dış etkiler neticesinde meydana gelen ses değişimleri, her dilde görülen ve önem arz eden yapılarıdır. Türkçe, tarih boyunca yayıldığı geniş coğrafya ve farklı dillerle ilişkileri münasebetiyle ses değişimleri bakımından oldukça zengin bir dil olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ses değişimlerinden biri olan tonlulaşma ses olayı da bir dilin ve onun içinde yer alan lehçelerin ve ağızların karakteristik özelliklerini yansıtmaları bakımından önem taşır. Tonlulaşma, tonsuz ünsüzlerle biten kelimelerin sonuna ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde, kelime sonundaki tonsuz ünsüzlerin yumuşayarak tonlu ünsüzlere dönüşmesi olayıdır. Eski Türkçeden itibaren yer yer bazı örnekleri görülen tonlulaşma hadisesi günümüzde Türk dilinin pek çok lehçesinde görülmektedir. Türk lehçeleri içerisinde çoğunlukla Oğuz grubu Türk lehçelerinde görülen tonlulaşma tonsuz ünsüzleri koruyan Kuzeybatı lehçelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Kuzeybatı grubu Türk lehçelerinden olan Tatar Türkçesinin Orta Ağız, Mişer (Batı) ve Sibiryaya (Doğu) ağızlarında bu ses olayına rastlanır. Kazan Tatar Türkçesinin Sibiryaya (Doğu) ağızının karakteristik özelliklerinden biri tonsuzlaşma olduğundan bu ağızda tonlulaşma örnekleri görülmesi ayrıca dikkat çekmektedir. Bu makalede Kazan Tatar Türkçesi ağızlarında, Türkçe ve alıntı kelimelerde ön, iç ve son seste görülen tonlulaşma olayı sebepleri ile ortaya konulacaktır.

ABSTRACT

Sound changes that occur as a result of the dynamics within the language or external influences are important structures seen in every language. Turkish appears as a very rich language in terms of sound changes due to the wide geography it has spread throughout history and its relations with different languages. One of these sound changes, sonarisation, is important in that it reflects the characteristic features of a language and the dialects and dialects within it. Sonarisation is the phenomenon in which when a suffix starting with a vowel is added to the end of words ending in voiceless consonants, the voiceless consonants at the end of the word soften and turn into voiced consonants. The sonarisation, some examples of which have been seen since Old Turkish, is seen in many dialects of the Turkish Language today. Among Turkish dialects, sonarisation, which is mostly seen in Oghuz group Turkish dialects, is also seen in Northwest dialects that preserve voiceless consonants. In Kipchak Turkish, this sound phenomenon is also encountered in the Middle Dialect, Mişer (Western) and Siberian (Eastern) dialects of Tatar Turkish, which is one of the Northwest group Turkish dialects. Since one of the characteristic features of the Siberian (Eastern) Dialect of Kazan Tatar Turkish is detonation, it is also noteworthy that examples of sonarisation are seen in this dialect. In this article, the sonarisation phenomenon seen in the front, inner and final sounds in Kazan Tatar Turkish dialects, Turkish and loan words will be revealed with its reasons.

Atf/Citation: Suiçer, M. (2024). Tatar Türkçesi Ağızlarında Tonlulaşma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1195-1203.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Mehtap SUIÇER, omehtap36@gmail.com

1. Giriş

Dillerdeki sesler ortaya çıkış biçimlerine göre farklılıklar gösterir ve ona göre sınıflandırılırlar. Seslerin çıkışı sırasında, ses yolunda bir engelle karşılaşp karşılaşmama durumuna göre sesler ünlüler ve ünsüzler olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Türk lehçelerine ünlü ve ünsüz ses birimleri bakımından bakıldığında ünsüzlerin ünlülere göre daha fazla sayıda oldukları görülmektedir. Ses yolunda bir engelle karşılaşarak şekillenen ünsüzler ses tellerinin titreşmesi veya titreşmemesi sonucunda tonlu veya tonsuz olma özelliği kazanırlar. Tonsuz ünsüzler telaffuz edilirken ses telleri büzülür ve titreşime uğramazlar. Bu durumda tonsuz ünsüzler daha duyulur bir nefes baskısıyla seslendirildiklerinden konuşan kişinin daha çok çaba sarf etmesine neden olurlar. Bu nedenle dillerde en az çaba yasına göre en az çaba harcayarak anlam birimlerini seslendirebilmeye doğru bir değişim meydana gelmektedir. Bu genel kuraldan hareketle dillerin çoğunda tonsuz ünsüzlerin zamanla tonlu ünsüzlere dönüşümü görülmektedir (Tosun ve Koç, 2016: 414-415). Türkçede tonlulaşma veya tonsuzlaşma olaylarının birbirinin karşılıkları olan şu ünsüzler arasında meydana geldiği görülür: b-p, d-t, v-f, g-k, ğ-k, j-ş, c-ç, z-s (Karaağaç: 2013, 139). Bazı araştırmacılar tonlulaşma için *ötümlüleşme* (bk. Karaağaç, 2013: 139), *sedalılaşma* ve *yumuşama* (bk. Ergin, 2002: 63), *sonarisation* ve *ünlüleşme* (bk. Banguoğlu, 2007: 93) gibi farklı terimler kullanmayı tercih etmektedirler.

Tonlulaşma, dünya dillerinin pek çoğunda ve Türk dilinde en çok görülen ses olaylarından biridir. Türk dilinin en eski dönemlerinden itibaren var olan bu ses olayı bazı tarihî ve çağdaş lehçelerde karakteristik bir özellik olarak görülmektedir. Türk dili esas alındığında tonlulaşmanın; rahat söyleyiş (en az çaba yası), uzun ünlülerin kısalması, ötümsüz ünsüzlerin iki ünlü arasında bulunma durumu ve yine bu ünsüzlerin bazı ünsüzlerin komşuluğunda bulunma durumu gibi bazı nedenlere bağlı olarak gerçekleştiği düşünülmektedir. Oğuz, Kıpçak, Kuzeydoğu ve Karluk grubu Türk lehçeleri içerisinde en fazla tonlulaşma örneği Oğuz grubu lehçelerinde bulunmaktadır (Karaca, 2016: 369). Ancak Kıpçak Türkçesinde de Arap harfli metinlerin yanı sıra, Ermeni alfabesi ve Gotik tarzı Latin alfabesiyle yazılan bazı eserlerden hareketle tonlulaşmaya dair örnekler görülmektedir: keber>geber- “üfle-, şiş-”, kibik>gibik “gibi”, kün>gün, kör->gör-, küneş>güneş vb. Bu kelimelerden keber-, kibik, küneş birincil uzun ünlü taşımaktadır (Hunutlu, 2018:166)

Ağızlar üzerine yapılan çalışmalar, eski söyleyiş biçimlerini ortaya çıkaran ve bir milletin farklı coğrafyalarda yaşasalar dahi geçmişlerinin ortak olduğunu ortaya koyan çalışmalardır. Ağızlarda görülen ses ve şekil özelliklerinde korunan veya ses değişimine uğrayan kelimeler sayesinde bir dildeki çözümlememiş pek çok sorun açıklığa kavuşabilmektedir (Demirtaş ve Doğan, 2023: 97). Kuzeydoğu Türk lehçelerinden Kazan Tatar Türkçesinin Orta (Kazan), Batı (Mişer) ve Doğu (Sibirya) ağızlarında söz başı, ortası ve sonunda tonlulaşma ses olayı görülmektedir. Kazan Tatar Türkçesinde tonlulaşma “yangıravlaşu” terimiyle karşılanmaktadır (Öner, 2015: 556). Tonlulaşma, iki ünlü arasında kalan ünsüzlerin tonlulaşması veya tonlu bir ünsüzle bir ünlü arasında kalan ünsüzün (l, m, n, r, y + tonsuz ünsüz +ünlü) tonlulaşması şeklinde görülmektedir. Tonlulaşma örnekleri /ç/>/ç/, /k/>/g/, /q/>/ğ/, /q/>/ğ/, /p/>/b/, /s/>/z/, /ş/>/dc/, /ş/>/j/, /t/>/d/ olarak görülmektedir. Türkçenin kök biçim birimi ve heceleme sistemi ön seste tonlulaşmaya elverişlidir. Baskakov, Eski Türkçenin Sözlüğü adlı Drevnetyurkskiy Slovar’dan hareketle Eski Türkçenin kelime kadrosuna ilişkin istatistiklerde Türkçe kelime köklerinin % 76,3’ü “ünsüz+ünlü+ünsüz” ses dizisinden oluştuğunu ifade eder. Ünsüz + ünlü dizilişine göre tonlu ünsüz diğer hece dizilerine göre daha tonlu söylenmektedir. Aynı dizi en fazla tonu sözcük başında kazanır ve iç hecelere geçtikçe bu dizinin ton düzeyi azalır, Bu sebeple “ünsüz + ünlü” açık hece dizilişinde ön seste tonlulaşma olasılığı daha fazla görülür (Yüksel, 2010: 63). Kelime başında görülen t>d değişimi Kıpçak Türkçesinin karakteristik özelliklerinden biri değildir. Ancak Kazan Tatar Türkçesi yazı dilinde ve ağızlarında bazı örneklerde söz başında bulunan /t/ sesinin /d/ye dönüştüğü görülmektedir.

2. ç>c

Tatar Türkçesinin, Orta Ağız, Batı (Mişer) ve Doğu (Sibirya) ağızlarında pek fazla örneğine rastlamadığımız bu ses değişimi birkaç örnekte görülmektedir.

Orta Ağız’da incî “inci” ve kece “keçi” kelimelerinde iki ünlü veya tonlu bir ünsüzün arasında kalan /ç/ sesinin tonlulaşmasıyla olmuştur: kece (<keçi. DLT, 697) (KTT, 293) “keçi”, incî (<yinçü. ETG, 311) (KTT, 293) “inci”.

Batı (Mişer) ağzında kiç “akşam” ve üç kelimelerinin sonunda bulunan -ç sesinin tonlulaşarak -c sesine dönüştüğü görülmektedir: üç yılda (MTT, 146) “üç yılda”, üç dürt (MTT, 146) “üç dört”, kic bilen (MTT, 146) “akşamleyin”, kic buldı (MTT, 146) “akşam oldu”.

karamcıl (MTT, 146) “karamsı” örneğinde de iç seste görülen -c sesi yapım ekinin başında bulunan ç- sesinin tonlulaşması sonucu meydana gelmiştir.

Ancak bu değişim kurallı değildir. Talat Tekin kiç (kèeçe. Tekin, 1995: 182) ve üç (<üüç. Tekin, 1995: 112) kelimelerinin uzun ünlülü olduğunu belirtmektedir. Tekin, uzun ünlülerin kısaldırken bıraktığı seslik izlerden birinin de tonlulaştırma olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla bu kelimelerdeki tonlulaştırma uzun ünlü kaynaklı olabilir. Farklı lehçelerde de uzun ünlülerin bıraktığı seslik izden kaynaklı tonlulaştırma örnekleri görülmektedir: Türkmen Türkçesinde (AT. köl (Tekin, 1995: 178) >) göl “kol”, Gagauz Türkçesinde (kîrû (Tekin, 1995: 106) >) gëri “geri”, Azerbaycan Türkçesinde (AT. tåg (Tekin, 1995: 174) >) dağ “dağ”, (AT. tâş (Tekin, 1995: 174) >) daş “taş”, Kırım Tatar Türkçesinde (AT. kēmi (Tekin, 1995: 181) >) gemi “gemi”, Karakalpak Türkçesinde (AT. kūz (Tekin, 1995: 185) >) güz “güz”, Kazak, Kırgız, Karakalpak, Kumuk ve Gagauz Türkçelerinde (AT. tē- (Tekin, 1995: 182) >) de- “demek”. Azerbaycan Türkçesinin Karabağ ve Nahçıvan ağzlarında da görülmektedir: ât (AT. Tekin, 1995: 172) > ad (Karaman, 2011: 2; Gülensoy, 2009: 194) “isim, ad”, çâtır (AT. Tekin, 1995: 172) > çadır (Karaman, 2011: 65; Gülensoy, 2009: 278) “çadır” (Yalçın ve Özeren, 2023: 622).

Doğu (Sibirya) ağzında ise Baraba ağzında seyrek olarak görülmektedir: incî (<yinçü) (STT, 214) “inci”, iç- (<iç-) (STT, 214) “iç-”.

3. k>g, q>ğ

İç ve son seste bulunan /k/ ve /q/ sesleri, Orta Ağız, Batı (Mişer) ve Doğu (Sibirya) /k/ sesi iki ünlü arasında kaldığında veya tonlu bir ünsüz ile komşu olduğunda çoğunlukla /g/ye dönüşmektedir.

Orta Ağız’da çigirtke (<çekürge. DLT, 619) (TXS I, 246) “çekirge”, sigizen (<sekiz on. OTG, 308) (TXS I, 395) “seksen”, iğınçı (<ikinti. ETG, 274) (TXS I, 330) “ikinci”. Öndeki sözcük ünlü veya tonlu ünsüzle bittiğinde söz başındaki k sesi tonlulaşabilmektedir: bızge gildî (<kel-. ETG, 279) (TXS I, 395) “bize geldi” bir gın (<kün. ETG, 285) (TXS I, 395) “bir gün”. Alıntı kelimelerde bu ses değişimi görülmemektedir.

Batı (Mişer) ağzında ügüz (MTT, 147) “öküz”, sigüz (MTT, 147) “sekiz”, çığar- (MTT, 147) “çıkart-”, tügöl- (MTT, 147) “dökül-”, ağız (<ak-ız-) (MTT, 147) “akit-”, kayğı (<qatqu, qadğu. ETG, 276) “kaygı”, bigrek (bek+rek) (MTT, 147) “gayet, oldukça”, siregrek (<sirek+rek) (MTT, 147) “daha seyrek”, tığırğ bilen (MTT, 147) “tükürükle”, ayağ astka (MTT, 147) “ayak altına”, kasığ al- (MTT, 147) “kaşık al-”.

Batı (Mişer) ağzında iki ünlü arasında kalan veya tonlu bir ünsüzle komşu olan /k/ sesinin tonlulaşmadığı örnekler de mevcuttur: ikî (MTT, 147) “iki”, yaka (MTT, 147) “yaka”, sakal (MTT, 147) “sakal”, kurkup (<qorq-up) (MTT, 147) “korkup”, yuk bul- (MTT, 147) “yok ol-”. /k/ ve /q/ sesleri ile biten fiil tabanları ünlüyle başlayan bir ek aldığında tonlulaşır: çığa (<çık-a) (MTT, 147) “çıkıyor”, tüger (<tök-er) (MTT, 147) “döker”, tıgeler (<dik-eler) (MTT, 147) “dikiyorlar”.

Eski Türkçe qıña eki olarak görülen bu ek, Tatar Türkçesi yazı dilinde ve Batı (Mişer) ağzında sona gelen bağlaç olarak (kına/gına; kine/gîne) şekilleriyle geniş bir işlevle kullanılmaktadır. Ekin ön sesi k- kendisinden önce gelen kelimenin son sesi ünlü veya tonlu bir ünsüzle biterse tonlulaşır /g/ olmaktadır: yakşı gına (MTT, 147) “iyice, güzelce”, ısta gına (MTT, 147) “ustaca”, ez gına (MTT, 147) “azıcık”, bir gına (MTT, 147) “bir tane”.

Batı (Mişer) ağzında alıntı kelimelerde k>g tonlulaşması görülmez. Ancak birkaç örnekte rastlanmaktadır: bağıt (Ar. vaqt) (MTT, 147) “vakit”, nağış (<naqş) (MTT, 147) “nakiş”, pağun (>Rus. poklon) (MTT, 148) “düğünden sonra kız ve damadın ilk kez evine gitmesi”.

Doğu (Sibirya) ağzında iğın (STT, 214) “ekin”, igî (STT, 214) “iki”, böğöl- (STT, 214) “bükül-”, söğiş- (<sök-iş-) (STT, 214) “söv-, öfkeyle bağır-”, tölgî (<tilkü. OTG, 254) (STT, 214) “tilki”, sırge (<sirke. DLT, 825) (STT, 214) “sirke”.

/k/ ile biten fiil tabanları ünlüyle başlayan bir ek aldığında tonlulaşır: tıgeler (<tök-eler) (STT, 215) “döküyorlar”, yigetler (<yik-etler) (STT, 215) “(atı) “koşarlar”.

i- (er-) yardımcı fiilinden sonra kullanılan -ken ekindeki /k/ sesi iki ünlü arasında kaldığında kimi zaman tonlulaşır ve /g/ olur: polğan igen (STT, 215) “varmış, olmuşmuş”, yuq igen (STT, 215) “yokmuş”.

Kelime başında bulunan /k/ bir önceki kelime ünlüyle veya tonlu bir ünsüzle biter ve kendisinden sonra da bir ünlüyle devam ederse tonlulaşır: igıntsı gön (STT, 215) “ikinci gün”, kön gür- (STT, 215) “gün gör-”, suraw gerek (STT, 215) “sormak gerek”.

Doğu (Sibirya) ağızında alıntı kelimelerde de kelime içinde iki ünlü arasında kalan veya tonlu bir ünsüz komşuluğunda bulunan /k/ seslerinin /g/ olduğu görülür: rümge (<Rus. ryumka) (STT, 215) “kadeh”, nıĝe (<Ar. nikāh) (STT, 215) “nikah”.

4. q>ğ

Eski Türkçede iç seste /q/ olarak görülen ses, Doğu (Sibirya) ağızında iki ünlü arasında kaldığında tonlulaşmaktadır. Ünlüler arasında bulunan /q/ sesinin tonlulaşarak /ğ/ye değiştiği görülmektedir. Bu dönüşüm Kıpçak Türkçesinin önemli ses özelliklerinden biridir. Ancak “çaqır-, yoqı, oqı-, yaqa, aqa” gibi kelimeler nadiren tonlulaşır ve Eski Türkçede olduğu gibi çoğunlukla tonsuz olarak görülürler. Orta ve Batı (Mişer) ağızında bu değişim görülmemektedir.

Doğu (Sibirya) Ağızı: yoĝo (STT, 216) “uyku”, çağır- (<çaqır-) (STT, 216) “çağır-”, oĝo- (<oqı-. ETG, 288) (STT, 216) “oku-”, boĝa (<buqa. OTG, 241) (STT, 216) “öküz”, saĝın- (<saqın-. OTG, 251) (STT, 216) “özle-, düşün-”, saĝal (<saqal) (STT, 216) “sakal”, tuĝıs (<toquz. OTG, 255) (STT, 216) “dokuz”.

Sonu /q/ ile biten fiiler ünlüyle başlayan bir ek aldığı tonlulaşır: çıĝıp (<çiq-ıp) (STT, 216) “çıkıp”, baĝıp (baq-ıp) (STT, 216) “bakıp”, yıĝarlar (<yıq-ar-lar) (STT, 216) “yıklarlar, düşürürler”.

Doğu (Sibirya) ağızında /y/, /l/, /r/ gibi tonlu ünsüzlerle bir ünlü arasında kalan /q/ sesi bazen tonlulaşarak /ğ/ olur: ĝayĝı (<qatqu, qadĝu. ETG, 276) (STT, 216) “kaygı”, arĝa (<arqa. OTG, 238) (STT, 216) “arka”, tulĝın (<tolqun) (STT, 216) “dalga”, yoĝa (<yuyka. OTG, 260) (STT, 216) “ince”.

Kelime başında bulunan /q/ ünsüzü bir önceki kelime tonlu bir ünsüzle biter ve kendisinden sonra da bir ünlüyle devam ederse tonlulaşır: bala ĝurıĝıp (STT, 216) “çocuk korkup”, pozom ĝıl- (STT, 216) “büyü yap-”, osson ĝılıts (STT, 216) “uzun kılıç”, pır ĝart (STT, 216) “bir ihtiyar”.

Alıntı kelimelerde: ĝaza (<Ar. qazā) (STT, 216) “kaza”, sataĝa (<Ar. şadaqa) (STT, 216) “sadaka”, aĝılı (<aql+lı <Ar. ‘aql) (STT, 216) “akıllı”.

5. p>b

p>b değişimi genellikle kelime içinde meydana gelen bir ses olayıdır. Eski Türkçede kelime içinde /p/ sesi bulunduran bazı kelimelerin Tatar Türkçesinde iki ünlü arasında kaldığında tonlulaşarak /b/ sesine dönüştüğü görülür. Orta Ağız başta olmak üzere Batı (Mişer) ve Doğu (Sibirya) ağızlarında Türkçe ve alıntı kelimelerde görülmektedir.

Orta Ağızın, Perm, Kreşin, Tipikey ve Esterhan ağızlarında rastlanılır: kırbiç (<kerpiç. KTT, 148) (TXS I, 186) “kerpiç, tuĝla”, kübük (<köpük. OTG, 248) (KTT, 294) “köpük”, kibük (<kipi ök. kipi: gibi. DLT, 721) (KTT, 294) “gibi”, dcıbek (<yipek. KTS, 324) (KTT, 294) “ipek”, sibürki (<süpürgü. DLT, 840) (KTT, 294) “süpürge”, sibür- (<süpür-) (KTT, 294) “süpür-”.

Alıntı Kelimelerde: biĝamber (<Far. peyĝamber) (TXS I, 187) “peyĝamber”, bılav (<Far. pelāv, pilāv) (TXS I, 395) “pilav”, budrat (<Rus. podryad) (TXS I, 187) “sözleşme”, balas (<Rus. palas) (TXS I, 259) “saray”, balatka (<Rus. palatka) (TXS I, 259) “çadır”, burjına (<Rus. prujina) (TXS I, 259) “bahar”, binsiye (<Rus. pensiya) (TXS I, 259) “emeklilik”, bikerni (<Rus. pekarnyye) (TXS I, 187) “fırın”, botuluk (<Rus. potolok) (TXS I, 187) “tavan”, başbort (<Rus. pasport) (TXS I, 187) “pasaport”, birinnik (<Rus. pryannik) (TXS I, 187) “zencefilli çörek”, bot (<Rus. pud) (TXS I, 187) “kaniş köpek”, ısılış (<Rus. sploş) (TXS I, 187) “ezici bir şekilde”, tubıl (<Rus. topol) (TXS I, 187) “kavak”.

Batı (Mişer) ağızında ilk hecede pek görülmeyen bir ses olayıdır. Şarlık ağızında bir örneğine rastlanmıştır: barsık (<porsuk) (MTT, 148) “porsuk”.

sibürki (<süpürgü. DLT, 840) (MTT, 148) “süpürge”, yibek (<yipek) (MTT, 148) “ipek”, sibür- (<süpür-, DLT, 840) (MTT, 148) “süpür-”, tubık (<topıq. ETG, 301) (MTT, 148) “topuk”, tübe (<töpö: tepe, zirve. OTG, 255) (MTT, 148) “tepe”, kübük (<köpük. OTG, 248) (MTT, 148) “köpük”, kibük (<kipi ök. kipi: gibi. DLT, 721) (MTT, 148) “gibi”.

/-p-/ sesi, tonlu ünsüzlerin yanında bulunduğu bazen /-b-/'ye dönüşebilmektedir: tibren- (MTT, 148) “tepren-”, kübrek (<köp+rek) (MTT, 148) “daha çok”, abdıra- (<aptıra-) (MTT, 148) “şaşır-”, kirbîs (<kerpiç. KTT, 148) (MTT, 148) “kerpiç”.

Çistay ağzında /-p-/ sesi, ibdeş (ipteş) (MTT, 148) “arkadaş”, abdıra- (<aptıra-) (MTT, 148) “şaşır-” örneklerinde yanında -t- sesi olmasına rağmen tonlulaşmakta, -pt- ünsüz çifti -bd- olmaktadır. Bu tonlulaşmanın sebebi -pt- ünsüzlerinin iki ünlü arasında kalmasından dolayı meydana gelen bir ses uyumu olarak açıklanmaktadır (MTT, 148).

Alıntı kelimelerde: pub (<Rus. pop) (MTT, 149) “papaz”, biç (<Rus. peç) (MTT, 149) “ocak, fırın”.

Doğu (Sibirya) ağzında sibirtkî (<süpürgü. DLT, 840) (STT, 217) “süpürge”, yabın- (<yapın-: örtün-. ETG, 308) (STT, 217) “örtün-”, sibir- (<süpür-) (STT, 217) “süpür-”, tubıq (<topıq. ETG, 301) (STT, 217) “topuk”, tübe (<töpö: tepe, doruk, zirve. OTG, 255) (STT, 217) “tepe”, kübük (<köpük. OTG, 248) (STT, 217) “köpük”, ebe (<apa. OTG, 238) (STT, 217) “abla”.

/-p-/ sesi /r/, /l/ ünsüzlerin yanında bulunduğu bazen /-b-/'ye dönüşebilir: tirbel- (<tebre-) (STT, 217) “tepren-”, kîrbî (<kirpi. DLT, 722) (STT, 217) “kirpi”.

Alıntı Kelimelerde: qalpaq (<qalpaq. Far. kelle-pak: baş giyimi) (STT, 217) “kalpak”.

6. s>z

Doğu (Sibirya) ağzının karakteristik özelliklerinden biri tonsuzlaşma olduğundan Türkçe kelimelerde bulunan /z/ler /s/ olarak görülebilmektedir. Ancak bazen tam tersi olarak iki ünlü arasında kalan /s/nin tonlulaşarak /z/ye dönüştüğü de görülür. Bu durum özellikle Doğu (Sibirya) ağzının Tom yöresi ağzında yaygındır. Altay (oynozın “oynasın”, körbözöm “bakmasam”) ve Hakas (bazar “basar”, kezer “keser”) Türkçesinde yaygın olan bir ses değişimidir. Tom bölgesi Tuva ve Hakas bölgelerine yakın olduğundan etkilenmesi muhtemeldir (STT, 219). s>z ses değişimi Batı (Mişer) ağzında yaygın bir ses olayı değildir. Az sayıda örnekte görülür. Orta ağzıda ise bu ses olayına rastlanılmamaktadır.

Batı (Mişer) ağzının Kuznetsk ve Xvalın ağzlarında ön seste zeleme (seleme) (MTT, 149) “eski püskü; pasaklı” örneğinde tespit edilmiştir.

Kalda köyü ağzında iç seste iki ünlü arasında kalan -s- tonlulaşarak -z- olmuştur: izîre- (<esür-. ETG, 265) (MTT, 149) “(hamuru) mayala-, uyut-”.

Alıntı Kelimelerde: pinzi (<Rus. pensiya) (MTT, 149) “emeklilik”, viz (<Rus. ves) (MTT, 149) “bütün, hep, tamamen”.

Doğu (Sibirya) Ağzı: pazıp (<bas-ıp) (STT, 219) “basıp”, adazımı (<ata-sı mı) (STT, 219) “atası mı”, palazı (STT, 219) “balası”, bulza (<bol-sa) (STT, 219) “olsa”, kilze (<kel-se) (STT, 219), izenneş- (<esenleş-) (STT, 219) “selamlaş-”, kiteziñmi (<kit-e-siñ mi) (STT, 219) “gidiyor musun?”

7. ş>dc

/dc/ sesi Tatar Türkçesi ağzlarından Orta Ağız ve MTT ağzında Türkçe kelimelerde ön seste görülmektedir. Orta Ağız'ın Kazan Ardı Kreşinleri, Tüben Kama Kreşinleri, Döbyaz, Kasım, Bastan ağzlarında bulunur. MTT'nin de Segaç, Çüpreli, Çistay, Baykıbaş, Temnikov, Lembre, Xvalın, Şarlık, Mordva-Karatay, Volgograd, Karsun, Çistay Kreşinleri, Tav yağı ağzlarında görülen /dc/ sesi bir fonem değildir. İkincil olup /y/ sesinden dönüşmüştür: dcil (<yil. ETG, 311) (TXS I, 24) “yel”, dcidi (<yiti. yeti. OTG. 259) (TXS I, 24) “yedi”, dcuk (MTT, 76) “yok”. STT'de ise bu sese rastlanılmamaktadır.

/dc/ sesinin kullanıldığı ağzılarda etnik bakımdan karışıklık ve diğer dillerin etkisi görülmektedir. Kazan Ardı Kreşinleri, Tüben Kama Kreşinlerinin ağzlarında Rus, Mari, Çuvaş, Mordvin, Udmurt gibi halkların dil özellikleri bulunmaktadır. Aynı zamanda Hristiyanlaşmış olan bu Tatarlar adı geçen halklarla bir arada yaşadıklarından bu durum dil özelliklerini de etkilemektedir (Alkaya, 2017: 33).

ş>dc ses değişimi Batı (Mişer) ağzının alt ağzı olan Sergaç ağzında yalnızca bir örnekte tespit edilmiştir: bide cıl (<biş cıl) (MTT, 149) “beş yıl”. İkinci kelimenin başında bulunan c- sesi, kendisinden önce gelen kelimenin son sesi -ş'yi boğumlanma noktası açısından kendisine yakın olan -dc'ye dönüştürmüştür. Orta Ağız ve Doğu (Sibirya) ağzında ş>dc değişimi örneğine rastlanılmamaktadır.

8. ş>j

Batı (Mişer) ağzının alt ağızları Sergaç, Çüpreli, Çistay, Sırkıdı köyü, Temnikov, Lembre, Melekes, Kuznetsk, Karsun, Kalda köyü ağızlarında kelime sonunda seyrek olarak görülen bir ses değişimidir. Kelime sonunda bulunan -ş, bir sonraki kelime bir ünlüyle veya tonlu bir ünsüzle başlarsa nadiren -j sesine döner. Orta ve Doğu (Sibirya) ağzında ş>j ses değişimi görülmemektedir.

Batı (Mişer) Ağzı: ij bar idi (MTT, 150) “iş vardı”, altmij altı (MTT, 150) “altmış altı”, yımij bilen (MTT, 150) “iş ile, görev ile”, yaraj bul- (MTT, 150) “nişanlan-”, kij boyı (MTT, 150) “kış boyu” altmij biş (MTT, 150) “altmış beş”, bij barmak (MTT, 150) “beş parmak”.

A.P. Dulzon, tonsuz ünsüzün iki ünlü arasında tonlulaşması (ş>j: paş>pajı) olayının Tuva, Hakas, Altay, Şor, Karagas, Çulım-Türk, Kamasin ve Baraba lehçelerinde görüldüğünü ve bunun dışında aynı ses olayının yine Ugor-Samoyed dilleri (Mansi, Xantı, Nenets, Selkup) ile Yenisey (Arin, Assan, Kott) dilleri için de karakteristik olduğunu belirtmektedir. Dulzon, yukarıda adı geçen Türk lehçelerinde görülen bu ses olayını, Ugor-Samoyed ve Yenisey dillerinin Türkçe içinde erimesinden sonra bu dillerin Türk lehçelerine bıraktığı seslik bir iz olarak değerlendirmektedir (Dulzon, 1995: 106).

9. t>d

Kelime başında görülen t>d değişimi Kıpçak Türkçesinin karakteristik özelliklerinden birisi değildir. Ancak Tatar Türkçesi yazı dilinde ve ağızlarında bazı örneklerde söz başında bulunan /t/ sesinin /d/ye dönüştüğü görülmektedir. Bu kelimelerin bir kısmı Ana Türkçede birincil uzun ünlüye sahip olduğu düşünülen kelimelerdir. Talat Tekin, uzun ünlülerin kısalarken bıraktığı seslik izlerden birinin de tonlulaşma olduğunu söylemektedir. dört, te-/ti- kelimelerinin Tatar Türkçesinde /d/li biçimleriyle görülmesi bu kelimelerdeki tonlulaşmanın uzun ünlüden kaynaklanıyor olabileceğini düşündürmektedir.

Orta Ağzın Minzele, Kreşin, Zlatovst, İçkin, Krasnoufim ağızlarında ve Böri Ağzının Bedreş, Akseyit, İski Kürdım köylerinde yaşayan Tatarların ağızlarında görülmektedir: darı (<tarığ. ETG, 297) (TXS I, 220) “darı, ekin”, düğil/düwıl (<tegül. DLT, 866) (TXS I, 220) “değil”, düğerek (<tögerik: değirmi, teker) (TXS I, 244) “çember, daire”, digenek (<tigenek. CC, 842) (TXS I, 244) “değnek, sopa”, di- (<ti-, te-. ETG, 299) (TXS I, 304) “de-, söyle-”, cidı (<yiti. yeti. OTG, 259) (TXS I, 304) “yedi, 7”, dip (<tüp. ETG, 303) (TXS I, 304) “dip, derin”, cidı (<yiti, yeti. OTG, 259, 260) (KTT, 295) “yedi, 7”, indı (<amtu. OTG, 237) (KTT, 295) “şimdi, artık”. Alıntı kelimelerde görülmemektedir.

Batı (Mişer) Ağzı: dürt (<tört. OTG, 255) (MTT, 150) “dört”, di- (<ti-, te-. ETG, 299) (MTT, 150) “de-”, di- (MTT, 150) “de-”, diğiz (<teğiz. DLT, 868) (MTT, 150) “deniz”.

Kıpçak Türkçesinin karakteristik özelliklerinden biri de ünlüler arasında bulunan /-t-/lerin tonlulaşmamasıdır. Batı (Mişer) ağzında iki ünlü arasında veya bir tonlu ünsüzle bir ünlü arasında kalan /-t-/nin az sayıda örnekte tonlulaştığı görülmektedir: yidı (<yiti. yeti. OTG, 259) (MTT, 151) “yedi”, adım (<aatım) (MTT, 151) “adım”, indı (<amtu. OTG, 237) (MTT, 151) “şimdi, artık”, ibdeş (MTT, 151) “arkadaş”.

Bir örnekte kelime sonu -t sesi, ünlü ve tonlu bir ünsüz arasında kaldığı için tonlulaşmıştır: ad (<at) dcik- (MTT, 151) “at koş-”.

Alıntı Kelimelerde: bagadır (<Moğ. bağatur) (MTT, 151) “bahadır, alp”.

Doğu (Sibirya) Ağzı: dürt (<tört. OTG, 255) (STT, 218) “dört”, di- (<ti-, te-. ETG, 299) (STT, 218) “de-”, düben (<tüben<töbün/tübün) (STT, 218) “aşağı”.

Doğu (Sibirya) ağzında yukarıda verilen uzun ünlülü kelimelerin dışındaki kimi kelimelerin başında da t>d dönüşümü görülmektedir. Bu kelimelerdeki tonlulaşmanın sebebi ise, kelimelerin edebî eserlerden değil derleme yoluyla yazılmasından kaynaklanmaktadır. /t/ sesi kendisinden önceki kelime bir ünlüyle biten ve kendisinden sonra da bir ünlüyle devam ederse, iki ünlü arasında kaldığı için tonlulaşır: qara diğiz (<teğiz. DLT, 868) (STT, 218) “deniz”, gömrömnı dap- (<tap-) (STT, 219) “bul-”, bız de dölkö (<tilkü. OTG, 254) (STT, 219) “tilki”, Paraba dala (<tala) (STT, 219) “bozkır, step”.

Kıpçak Türkçesinin karakteristik özelliklerinden biri de ünlüler arasında bulunan /-t-/lerin tonlulaşmamasıdır. Tatar yazı dilinde yer alan bu kural Tatar ağızlarında da görülmektedir. Doğu (Sibirya) ağzında özellikle Baraba ve Tom yöresi ağızlarında iki ünlü arasında veya bir tonlu ünsüzle bir ünlü arasında kalan /-t-/nin sınırlı sayıda örnekte tonlulaştığı görülmektedir: yidı (<yiti. yeti. OTG, 259) (STT, 219) “yedi, 7”, indı (<amtu. OTG,

237) (STT, 219) “şimdi, artık”, adazı (<ata-sı) (STT, 219) “atası, babası”, qoldıq (<koltuk. DLT, 726) (STT, 219) “koltuk”, keldir- (<keltür-) (STT, 219) “getir-”, emdi (STT, 219) “şimdi”, adutısı (STT, 219) “atıcı”.

Tuva, Hakas ve Altay Türkçelerinde de iki ünlü arasında kalan /-t-/nin tonlularak /-d-/ye dönüştüğü görülmektedir. Altay Türkçesinde: ata>ada “baba”, satış>sadış “satış, ticaret”, yeter>ceder “yeterince, yeterli”; Hakas Türkçesinde: ata>ada “baba”, qata>hada “birlikte, beraber”, satıl->sadıl- “satıl-”; Tuva Türkçesinde: bütün>büdün “bütün, tam”, it->ider- “it-, dürt-”, ötüğ>ödüg “geçit, ara”. Bu durum Doğu (Sibirya) Ağzının Baraba ve Tom yöresi ağzlarında görülen tonlulaşmada Güney Sibirya lehçelerinin etkisinin de olabileceğini göstermektedir (Alkaya, 2009: 287). Tatar bilim adamı F. Yusupov, Sibirya Tatar ağzlarının Güney Sibirya lehçeleriyle olan yakınlığına dikkat çekerek Baraba Tatarlarının temelini Kimeklerin ve Kıpçakların oluşturmasına rağmen etnografik, antropolojik ve dilbilimsel bakımdan Baraba Tatarlarının bu yörelerin yerli halklarından özellikle de Şor, Altay ve Tuva Türklerine yakın olduklarını ifade etmektedir (Yusupov, 2003: 37).

10. Sonuç

Kazan Tatar Türkçesinin Orta (Kazan), Batı (Mişer) ve Doğu (Sibirya) olmak üzere üç ağzında da tonlulaşma olayı örnekleri Türkçe ve alıntı kelimelerde görülmektedir. Bu ses olayı **ç>c, k/q>g, q>ğ, p>b, s>z, ş>dc, ş>j, t>d** değişimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu ses değişimleri genellikle iç seste iki ünlü veya tonlu bir ünsüzün arasında kalan sesin tonlulaşması şeklindedir. Son seste ise uzun ünlülerin kısalarken bıraktığı seslik iz olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca tonlu bir ünsüzle komşu olması durumunda görülmektedir. Kendisinden önceki sözcük ünlü veya tonlu ünsüzle bittiğinde söz başında da tonlulaşma olayı görülebilmektedir. Tonlulaşma ses olayında sadece fonetik etkenler değil dil etkileşimleri de önemli rol oynamaktadır. Kazan Tatarlarının yaşadığı coğrafyada Mari, Udmurt, Başkurt, Çuvaşlar ile komşu olmaları ve iç içe yaşamalarından bu dillerin etkisinin olabileceğini de gösterir. **q>ğ** değişimi yalnızca Doğu (Sibirya) ağzında görülmektedir. İç sesteki q sesi iki ünlü arasında kaldığında veya /y/, /l/, /r/ gibi tonlu ünsüzlerle bir ünlü arasında kaldığında /ğ/ye değişmektedir. Sonu /q/ ile biten fiiller ünlüyle başlayan bir ek aldığıda /ğ/ye değişir. Ayrıca kelime başında bulunan /q/ ünsüzü bir önceki kelime tonlu bir ünsüzle biter ve kendisinden sonra da bir ünlüyle devam ederse de tonlulaştığı görülür. Bazı alıntı kelimelerde de bu değişim görülmektedir. Eski Türkçede kelime içinde /p/ sesi yer alan bazı kelimelerin Tatar Türkçesinde iki ünlü arasında kalan p sesinin tonlularak /b/ sesine dönüştüğü görülür. /r/, /l/ ünsüzlerin yanında bulunan /-p-/ sesi bazen /-b-/ye dönüşebilir. Doğu (Sibirya) ağzının karakteristik özelliklerinden biri tonsuzlaşma olduğundan Türkçe kelimelerde bulunan /z/’ler /s/ olarak görülebilmektedir. Ancak bazen tam tersi olarak iki ünlü arasında kalan /s/nin tonlularak /z/ye dönüştüğü de görülür. Bu durum özellikle Doğu (Sibirya) ağzının Tom yöresi ağzında yaygındır. Batı (Mişer) ağzında az sayıda örnekte görülen bu değişime Orta Ağızda rastlanılmamaktadır. Tatar Türkçesi ağzlarından Orta Ağız ve Mişer ağzında Türkçe kelimelerde ön seste görülen /dc/ sesi /y/ sesinden gelişen bir ikincil bir sestir. /dc/ sesinin kullanıldığı ağızlarda Rus, Mari, Çuvaş, Mordvin, Udmurt dillerinin etkisinin olduğu görülür. **ş>dc** değişimi yalnızca Batı (Mişer) ağzının alt ağzı olan Sergaç ağzında bir örnekte tespit edilmiştir. **ş>j** değişimi Batı (Mişer) ağzında bazı köylerin ağzlarında kelime sonunda seyrek olarak görülen bir ses değişimidir. **t>d** değişimi Tatar Türkçesi ağzlarında bazı örneklerde söz başında görülmektedir. Genel olarak t sesini koruyan Tatar Türkçesinde görülen bu durumun Ana Türkçedeki uzun ünlülerin kısalarken bıraktığı seslik izden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. dört, te-/ti- kelimelerinin Tatar Türkçesi yazı dilinde ve ağzlarında /d/li biçimleriyle görülmesi bu kelimelerdeki tonlulaşmanın uzun ünlüden kaynaklanıyor olabileceğini düşündürmektedir. Azerbaycan Türkçesi ve ağzlarında, Gagauz, Kazak, Kırgız, Karakalpak, Kumuk, Kırım Tatar Türkçelerinde de uzun ünlülerden kaynaklanan seslik izlere rastlanılmaktadır. Lars Johanson “Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler” isimli eserinde Türkçenin diğer dillerle ilişki durumunun çoğunda ses kısmındaki çekici yapıların korunduğunu ve/veya rahatsız edici yapıların basitleştirildiğini ifade etmektedir: “Farsça, Arapça, Rusça, Çince, Fransızca vb. dillerden alınan kelimelerde, bazı ses parçalarını Türkçenin ses düzeyindeki en yakın eşdeğeriyle değiştirilmiştir. Ünlüler kısmında ikiz ünlüler tek ünlülerle, geniz ünlüleri ağız ünlüleriyle; kısa, orta damak ünlüleri açık veya kapalı ünlülerle ve daha sonraki dönemlerde uzun ünlüler kısa ünlülerle değiştirilmişlerdir. Ünsüz parçaları (mesela [f], [v], [j], [s], [ts] ünsüzleri [p], [b], [c], [t], [ç] ile, vurgulu ünsüzler vurgusuzlarla değiştirilmişler veya basitleştirilmişler. Örneğin: [şç]. [pf] sesleri [ş], [f]’ye vs.) ya da örneğin ayın [‘] sesinde olduğu gibi düşürülmüşlerdir.” diyerek bu basitleştirmeler sayesinde farklı dillerden sayısız genel kopyalama yapıldığını söyler. Ancak fonolojik yapı değişikliklerinin Türkçe fonemlerin sayısını sözü edilecek derecede yükseltmediğini ve Türkçe ünlü ve ünsüz sisteminin her zaman oldukça basit,

çok geniş olmayan bir şekilde kaldığını ifade eder. Tatar Türkçesi ağızlarında da ele aldığımız ses değişimlerinde dil ilişkilerinin etkisi büyük ölçüde görülmektedir. Ahmet Buran “Dil İlişkileri ve Kavram Tercümleri Üzerine bir Değerlendirme” adlı bildirisinde dil ilişkilerinde her dilin diğer dillerden çeşitli unsurlar aldığını ve verdiğini söyleyerek bu alışverişin işleyiş biçimini, niteliğini ve yönünü belirleyen esaslarda dil dışı öğeler olan siyasi askeri ve ekonomik bakımdan güçlü olanın önemli olduğunu vurgular ve alıcı veya verici olma durumunu etkilediğini ifade eder. Hristiyanlaşmış olan Tatarlar, Rus, Mari, Çuvaş, Mordvin, Udmurt halklarıyla bir arada yaşadıklarından aralarında oluşan dil ilişkileri Tatar Türkçesinin Orta Ağız ve Batı (Mişer) ağızlarındaki dil özelliklerini de etkilemektedir. Doğu(Sibirya) ağızı ise çoğunlukla tonsuz ünsüzleri korumasına rağmen tonlulaşma örnekleri görülmesi Güney Sibirya lehçeleri olan Tuva, Hakas, Altay Türkçeleri ile etkileşiminden kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Kısaltmalar

AT: Ana Türkçe

Ar.: Arapça

bk.: bakınız

DLT: Dîvânu Lugâti't- Türk

ETG: Eski Türkçenin Grameri

Far.: Farsça

KTT: Kreşin Tatar Türkçesi

MTT: Mişer Tatar Türkçesi

OTG: Orhun Türkçesi Grameri

Rus.: Rusça

STT: Sibirya Tatar Türkçesi

TXS: Tatar Xalık Söyleşleri

Kaynakça

- Alkaya, E. (2009). Sibirya Tatar Türkçesiyle Güney Sibirya (Altay, Hakas, Tuva) Türk Lehçeleri Arasındaki Ortak Unsurlar. *Turkish Studies*, Volume 4/8 Fall, 273-321.
- Alkaya, E. (2014). *Mişer Tatar Türkçesi*. Kesit Yay., İstanbul.
- Alkaya, E. (2017). Tatar Türkçesi Yazı Dilinde ve Ağızlarında y/-c- Sesi Üzerine. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (Türklad)*, C.1, S.1, 24-38.
- Alkaya, E. (2021). *Sibirya Tatar Türkçesi*. Kesit Yay., İstanbul.
- Alkaya, E. ve Kirilova, Z. (2018). *Kreşin Tatar Türkçesi*. Kesit Yay., İstanbul.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. TDK Yay., Ankara.
- Baskakov, N. A. (2006). *Türk Dillerinin Tarihî-Tipolojik Ses Bilimi*. Multilingual Yay., İstanbul.
- Bayazitova F. S. vd. (2008). *Tatar Xalık Söyleşleri*. C. 2, Kazan.
- Bayazitova, F. S. vd. (2008). *Tatar Xalık Söyleşleri*. C. 1, Kazan.
- Buran, A. (2006). Dil İlişkileri ve Kavram Tercümleri Üzerine bir Değerlendirme. *XII. Uluslararası Kıbatek Edebiyat Şöleni* (Bakü-Azerbaycan, 10-17 Mayıs) Bildirisi, 1-4.
- Demirtaş, A., Doğan, M. (2023). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Ön Ses Tonlulaşması Üzerine. *Murat Gök Armağanı*. Paradigma Akademi. Çanakkale.
- Dulzon, A. P. (1995). “Sibirya Türklerinin Etnolingüistik Dağılımı” (Çev. F. Sema Barutçu-Özönder). *Tuncer Gülensoy Armağanı (Haz. Ahmet Buran)*. Bizim Gençlik Yay., Kayseri, s. 102-110.
- Ercilasun, A.B., Akkoyunlu, Z. (2018). *Dîvânu Lugâti't- Türk*. TDK Yay., Ankara.
- Ergin, M. (2002). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yay., İstanbul.
- Gabain, A. Von (2007). *Eski Türkçenin Grameri* (Çev: Mehmet Akalın). TDK Yay., Ankara.
- Gülensoy, T. vd. (2009). *Nahçıvan Ağızı*. TDK Yay., Ankara.
- Hunutlu, U. (2018). Türkçede K->G- ve T->D- Değişimleri ve Aykırılıkları Üzerine Düşünceler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, TAED-63, 161-186.
- Johanson, L.(2014). *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*. (Çev. Nurettin Demir). TDK Yay., Ankara.
- Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Akçağ Yay., Ankara.
- Karaca, V.İ. (2016). Ötümlüleşme Kavramı ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Ötümlüleşme. *ZfWT*, Vol 8, No 3, 369-390.
- Karaman, E. (2011). *Karabağ Ağızları I-II*. Kesit Yay., İstanbul.

- Nadelyaev, V. M. vd. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar*. Leningrad.
- Öner, M. (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. TDK Yay., Ankara.
- Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Simurg Yay., Ankara.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. Simurg Yay., İstanbul.
- Tosun, İ., Koç, A. (2016). Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine Ön Seste K>G Ötümlüleşmesi. *Turkish Studies*, Volume 11/15 Summer, p. 411-432.
- Yalçın, S. K. ve Özeren, M. (2023). Azerbaycan Ağızlarında Uzun Ünlülerden Kaynaklanan Seslik İzler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 617-624.
- Yusupov, F. (2003). *Sibir Tatarları*. Miras Yay., Kazan.
- Yüksel, C. (2010). *Türkçede Ünsüz Ötümlülüğünün Sesbilgisel Çözümlemesi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dilbilim Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 Bu çalışmanın yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

